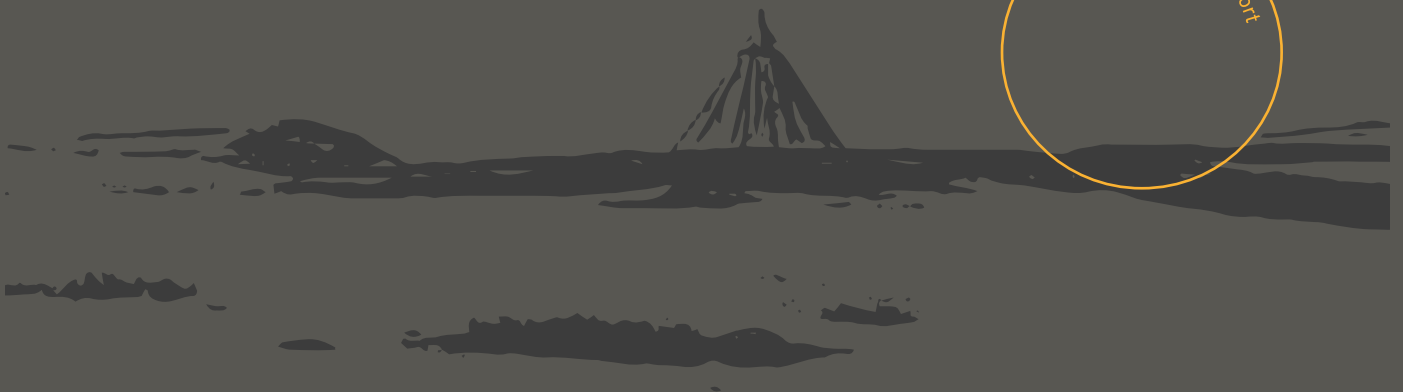

SÁMEDIGGI

Felles verdigrunnlag og overordnede
prinsipper for barnehagetilbudet og
opplæringen i hele Sápmi

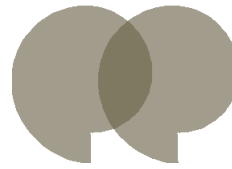
Innhold

1	Introduksjon	2
2	Sterk samisk identitet	3
3	Verdigrunnlaget for barnehagetilbudet og opplæringen	4
4	Prinsipper for barnehagetilbudet og opplæring	7
5	Grenseoverskridende samarbeid i samisk barnehagetilbud og opplæring	9

1 Introduksjon

Høsten 2020 ble det opprettet ei arbeidsgruppe, med mandat om å konkretisere og å utarbeide et felles verdigrunnlag og overordnede prinsipper til barnehagetilbudet og for opplæring i hele Sápmi. I arbeidsgruppa deltok Ylva Jannok Nutti (leder i arbeidsgruppa), Synnøve Solbakken-Härkönen og Lena Marie Farvelund Haddal fra Norge, Anni Koivisto, Sammol Lukkari og Berit-Ellen Juuso fra Finland og Laila Stenberg fra Sverige. Oppgaven til arbeidsgruppa var å utføre bestillingen som var kommet inn fra Sametinget i Norge og Samisk Parlamentarisk Råd. Arbeidsgruppa skal utvikle et felles verdigrunnlag og overordnede prinsipper til barnehagetilbud og for opplæring i hele Sápmi som sikrer at felles forståelse av menneskeverd og kommunikasjon styrer valgene som berører barnehagetilbudet og opplæringa.

*Geas guhkes soaját leat, dat
girdá allagassi.*

*Boarrásat beana gasit bátti
gáská.*

Ii coggon jierbmi biso oaiuvvis

Den viktigste oppgaven for samiske barnehager og skoler er å forberede samiske barn og elever til å kunne mestre livet (på samisk: birget) og fungere både i og utenfor det samiske samfunnet. Barnehagetilbud og opplæring betyr opplæring som barn og unge får fra barnehage til videregående skole. Hele utdanningsløpet skal styrke samiske barns og elevers rettigheter i barnehagetilbud og opplæring. Bærende elementer i det pedagogiske arbeidet skal være samiske verdier knyttet til naturfilosofi, språk, kultur, ledelse og tradisjon.

Norden har ratifisert flere grenseoverskridende avtaler som forplikter å ivareta og fremme hvert enkelt barns helse, trivsel og læring. Barnekonvensjonen er en del av menneskerettighetene og gir barn og elever spesielt vern. Verdensomspennende urfolksrettigheter og menneskerettigheter gir barn og elever rett til barnehagetilbud og opplæring på eget språk, og på grunnlag av egen kultur, sammen med andre som tilhører samme folkegruppe. Grunnlaget for menneskerettighetene er at alle, uavhengig av hvem de er, hvor de er fra, og hvor de bor, har menneskeverd.

Denne erklæringen omfatter barnehagetilbudet i Norge, tidlig oppfostring i Finland og førskolen i Sverige, samt innholdet i opplæringen i grunnskolen og i videregående skole.

Erklæringen gjelder barnehagetilbudet og opplæringen som er på og i samisk eller om samisk språk og samisk kultur. Erklæringen har samisk perspektiv og urfolksperspektiv, som legger vekt på åndelig og materiell kulturarv, som tradisjonell kunnskap.

2 Sterk samisk identitet

Sterk identitet bygger et godt grunnlag for “birget”ⁱ (å klare seg) i livet, både i relasjon med sitt eget folk, og med andre folkeslag. Identitetsbygging er viktig for alle barn og ungdom. De må få kjenne tilhørighet til kultur mangfold og få utvikle seg etter eget verdigrunnlag.

Barn, elever, familier, slekt og befolkningen i Sápmi er likeverdige. Barnehagetilbud og skoler må ta hensyn til at i samiske samfunn er familie og slekt grunnlaget for barns og elevers liv. I samisk tenkemåte spiller slekt en stor rolle i for eksempel opplæring i tradisjonell kunnskapⁱⁱ.

I samisk barnehagetilbud og opplæring skal alle barn og elever føle seg viktige og føle at de blir tatt på alvor. Hver enkelt har rett og trygghet til å tenke, tro og uttrykke seg fritt. I samisk barnehagetilbud og opplæring erkjennes og verdsettes barns og elevers mangfoldighet, og her aksepteres ikke noen form for diskriminering, som mobbing, utenforskap eller fysisk eller mental undertrykkelse.

Samiske barn og elever, uavhengig av bosted, har rett til en sterk samisk identitet. Samisk identitet innebærer at man føler tilhørighet til det samiske samfunn. Opplæring i og på samisk med samisk innhold styrker barns og elevers identitet. Samisk innhold og tradisjoner skal være en del av barnehagetilbudet og opplæringen. Samiske barn og elever skal få støtte slik at de blir trygge og stolte av sin samiske bakgrunn, føler sikkerhet og har motivasjon til å bestemme over eget liv og er uredde.

Faktorer som bygger og styrker identiteten er samisk kultur, samisk språk og historien til sitt eget folk. Samer bor i forskjellige land, og det er ikke alltid slik at barnehagetilbud og opplæring vektlegger nevnte faktorer. Samisk barnehagetilbud og opplæring skal skape trygghet og styrke samisk identitet.

*Giitu Sámi čáppa guovllus
Giitu ráhkis álbmogis
oappáin, vielajin,
giitu fulkkiin
ustibin ja apmásiin*

*Giddačuovggain deavdde
váimmu ládisvuodain,
litna mielain*

*(Áillohaš: Jus gazza-bihtár
bohkosivččii)*

3 Verdigrunnlaget for barnehagetilbudet og opplæringen

Samisk barnehagetilbud og opplæring skal ta utgangspunkt i samisk læringstradisjon og kunnskap, og tilpasse dette til egne aktiviteter og opplæring. Våre felles verdier skal være grunnlaget for aktivitetene i barnehagene og skolene. Verdigrunnlaget bestemmer hvilke samiske verdier som er viktige for at vi skal bestå og utvikle oss som ett folk. Valgte verdier gjenspeiler samenes nåværende felles situasjon og utfordringer.

3.1 Å være menneske

I samiske lokalsamfunn har de fleste opplevd at foreldre, besteforeldre og andre voksne kommer med råd om hvordan en skal oppføre seg og opptre i fellesskap med andre. Dette skal også være grunnlaget for verdiene i det samiske barnehagetilbudet, i opplæringen, og i de etiske og moralske valgene. Barns og elevers kunnskap i å finne ut av og å løse etiske problemstillinger er med på å styrke samvittigheten, slik at de klarer å skille mellom hva som er rett og galt.

I samisk barnehagetilbud og i opplæring skal det være rom for å drøfte hva det vil si å opptre som et medmenneske (*leat olmmožin*), og på det grunnlaget bli enig om samarbeids- og atferdspraksis i barnehagetilbudet og i opplæringen. Samisk barnehagetilbud og opplæring må legge grunnlag for hvordan forstå seg selv, andre og verden, lære hele livet og stole på egen fremtid og levevei. Det er også viktig at barnehagetilbudet og opplæringen har tro på barna og deres læringskapasitet, fordi tillit kan påvirke læringsresultater.

3.2 Å være sammen

Samisk barnehagetilbud og opplæring leder, oppdrar, veileder og lærer barn og elever til å bli gode mennesker.

Samiske barn og elever lærer å leve i harmoni med andre, og vise hensyn til andres behov, syn og tanker. I samisk barnehagetilbud og opplæring skal barn og elever oppleve verden rundt seg som trygg, og hvor de kan synliggjøre, forstå og håndtere sine egne mangesidige følelser. Forståelse for andres tenkemåte, følelser og erfaringer er grunnlaget for empati og vennskap. Med vennskap menes det at barn, elever, lærere og annet skolepersonell viser hensyn til hverandre, har tillit til og er ærlige med hverandre. Samiske barn og elever skal støtte og ha omsorg for hverandre slik søsken har. Eldre barn og elever lærer å kjenne på ansvar når de opptrer som rollemodeller for yngre barn og elever.

I det samiske barnehagetilbudet deler de voksne både sorg og glede med barna, men også ansvar. Utgangspunktet er “vi to” og “vi”, da det i samisk barneoppdragelse og barnehagetilbud legges vekt på samarbeid og ikke bare på enkeltindivider. Vi må i fellesskap finne løsninger på hva som er riktig og lære å praktisere etter denne forståelsen.

I samisk barnehagetilbud og opplæring danner demokratiske verdier og holdninger motvekt mot fordommer og diskriminering. Synspunkter og holdninger fremmes i relasjon med andre og på den måten styrkes identiteten og selvfølelsen. Kommunikasjon og samarbeid gir barn og elever trygghet til å ytre seg og snakke om egne meninger.

Tilhørighet til et samisk opplæringsmiljø er en måte å styrke tilhørigheten til samisk kultur og hele samfunnet. Læringsmiljøet er et fysisk, virtuelt eller et sosialt miljø der læring foregår. Forståelsen av samfunn i samisk oppdragelse og opplæring omfatter også verdens urfolkssamfunn som samene er en naturlig del av.

3.3 Fra generasjon til generasjon

Barn og elever skal i barnehagen og i skolen bli kjent med det samiske samfunnets barnehage tilbud, opplæringstilbud og institusjonene som legger til rette for disse virksomhetene. De skal også bli kjent med tradisjonell samisk oppdragelse. Dette vil gi barn og unge en dypere forståelse av både det tradisjonelle samfunnet og dagens samiske samfunn samt egen plass i samfunnet.

Lokalsamfunn, barnehage og skole fungerer som rammevilkår for barns overgang til ungdomstiden og elevers overgang til voksenlivet. I denne prosessen er et sterkt sosialt nettverk som ofte består av familien, faddere, slektninger og andre nære relasjoner til stor hjelp. Slektskap er en viktig samisk verdi som barnehage tilbud og opplæring skal synliggjøre. Ved å kjenne sin egen slekt, bruke slektsbenevnelse og kjenne joiken til sine nære, styrkes barnas og elevenes tilhørighet og trygghet.

Slekta er sentral i overføring av tradisjonell kunnskap til nye generasjoner. Barn og unge som bor i de sentrale samiske områdene får fortsatt delta i tradisjonelle gjøremål og gjennom arbeid lære for eksempel å lage tradisjonsmat, *duddjot*/utøve *duodji*, joike og hente mat, materialer og brensel fra naturen. Barnehage tilbud og opplæring skal sikre at alle samiske barn og elever, uansett bakgrunn og bosted, får ut fra sine egne forutsetninger del i tradisjonell kunnskap og i verdiene og tenkemåtene som er en del av denne kunnskapen. Det er naturlig at tradisjonsbærere deltar i slik opplæring og deler kunnskapen med både voksne, barn og elever. Slik lærer også barn og elever å respektere eldre og tradisjonsbærere, og den kunnskapen de innehar.

*Áicen máttuid ja áhkáid čuollamin
govaid*

*Oidnen etniid ja áhčiid duddjomin
Gullen ádjáid ja áhkuid
muitaleamen*

*Guldalin vieljaid ja oappáid
juoigamin*

*Inga Ravna Eira: Gáhttára idit,
Áicen)*

3.4 Å tilrettelegge for gode situasjoner

Opplæring og aktiviteter skal ta utgangspunkt i barns og elevers perspektiver på et mangfoldig samfunn, og i dagens og fremtidige behov. Opplæringen skal gi de redskaper, kunnskap og erfaring i et vidt og mangfoldig samfunn gjennom et allsamisk perspektiv. Opplæring forutsetter gode læringssituasjoner og opplevelser. Samer har fra gammelt av hatt troen på at barn kan lære uansett hva det måtte være. "Hen lærer nok når hen blir eldre"^{iv} skal være en grunntanke også i samisk barnehage tilbud og opplæring.

Birgen-prinsippet skal være sentralt slik at barn og elever kan ta riktige valg og orientere seg i dagens samfunn. Dette prinsippet har vært og er fortsatt aktuelt for barn og elever. Barn og elever skal bli selvstendige, de skal kunne nyte barndommen og ungdomstiden, håndtere uforutsette situasjoner og løse utfordringer både alene og sammen med andre.

3.5 Verddevuohhta/vennskap med jorden

Barn og elever skal få kompetanse om årstidene og økologi, og utvikle respekt for naturen som ivaretar hensyn til samisk tradisjonskunnskap og annen kunnskap.

Samers og andre urfolks tradisjonelle kunnskap og praksiser i tilknytning til forvaltning av natur og miljø verdsettes og har fått oppmerksomhet internasjonalt. Etter samisk livssyn er mennesket en del av naturen og likestilt med alle andre skapninger, og ikke naturens herre. Barnehagetilbud og skolen skal veilede barn og elever på hva *olmmožon leat* (det å være medmenneske) innebærer for menneskets forhold til naturen og for menneskenes felles forvaltning av naturen både lokalt og globalt.

Barn og elever skal få oppleve omgivelsene og utforske hvordan de med glede kan bruke naturen som kilde til aktiviteter, god helse og opplæring. De skal lære hvordan samer har bevart harmoni og balanse gjennom kommunikasjon og forsoning, ikke bare med andre mennesker, men også med jorden, vannene, åndene og alt annet som hører til naturen. Med handlinger som å be om lov f.eks. til å sette opp lávvu og å takke for naturens gaver har man vist respekt for *verddevuohhta*/vennskapet med jorden. Forholdet mellom mennesket og naturen har vært karakterisert ved balanse, respekt og gjensidighet. Barnehagetilbud og opplæring skal bidra til å vitalisere samisk tradisjonell økologi.

Barn og elever skal i barnehagetilbud og opplæring lære om hvordan bærekraft og rimelighet har vært viktige verdier både i forbindelse med uttak fra naturen og ellers i livet. Også deling med dem som ikke har de samme forutsetningene for å høste av naturen, har vært verdsatt i det tradisjonelle samfunnet, og som barnehage og skole skal bidra til å videreføre. Videreføring av verdier som rimelighet, deling og gavmildhet til nye generasjoner forutsetter at barn og elever får mulighet til å etablere og erfare *verddevuohhta*/vennskapet med jorden, og at også foreldre og tradisjonsbærere deltar i aktivitetene.

4 Prinsipper for barnehagetilbudet og opplæring

Ullu lea juohke láhkái ávkkálaš.

Ii oktage rieगत áibmi giedas.

Heajos soajáiguin ii girdde loddii allagassii.

Geas guhkes soajat leat, dat girdá allagassi.

Boarrásat beana gasit bátti gáská.

Ii coggon jierbmi biso oaivvis

Samiske barn og elever har rett til å bli møtt på sitt språk og sin kultur i barnehagetilbudet og i opplæringen, for å føle trygghet i hverdagen. De har også rett til opplæring i samisk og å utvikle sin samiske språkkompetanse. Samiskopplæring som gis etter sterke språkopplæringsmodeller, sikrer en bevisst og produktiv opplæring, som igjen gir gode læringsresultater og mulighet til å utvikle egen-samisk kompetanse. Sterke språkopplæringsmodeller betyr at opplæring i samiske språk er bevisst og omfattende. På skolen vil dette si at språkopplæring ikke kun gis i samisktimene, men også på andre arenaer, som for eksempel ved praktisk arbeid, språkbud, og at samisk benyttes som opplæringspråk også i andre fag.

4.1 Searvelatnja^{vi} i mangfoldige samfunn over hele Sápmi

Barnehagetilbud og opplæring skal skape en fellesarena hvor barn og elever kan samarbeide og lære sammen. De skal gjennom erfaringer og opplevelser få kompetanse om samfunnet, urfolk og bærekraftig utvikling, der allsamisk perspektiv er sentralt. En fellesarena er en tradisjonell læringsarena hvor barn og unge lærer gjennom interaktivitet og erfaring. Sápmi endres og utvikles, folk flytter oftere både innenfor og utenfor landegrensene. Skolen må ta hensyn til disse endringene. Barn og elever har rett til å få barnehagetilbud og opplæring i og på sitt eget språk, og deres kulturelle bakgrunn skal ivaretas uavhengig av hvor de bor. Samiske barn og elever i barnehagetilbudet og skolen skal ha mulighet til å omgås hverandre. Barn og unge skal få mulighet til å etablere bekjentskap med samer fra hele Sápmi og med andre urfolk, for å styrke tilhørighet og knytte sterke bånd på tvers av landegrensene. Landegrenser og de ulike lands lover og regelverk skal ikke være til hinder for samarbeid.

Samisk barnehagetilbud og opplæring skal styrke samarbeidet mellom hjemmet og skolen, på tvers av generasjoner, og mellom skolens lokalsamfunn og den samiske fellesarenaen. Skolen skal i samarbeid med hjemmet gi barn og elever kompetanse i samisk, om samfunnet, i historie, om næringer, i kultur, om slektsforhold og om naturen. Å bruke foreldre, tradisjonsbærere og andre som ressurspersoner i barnehagetilbud og i skolen skal hjelpe barnet og eleven til å finne sin plass i samfunnet, se hvordan samfunnet fungerer, se samholdet og endringene i samfunnet fra fortid til nåtid, samt lære å verdsette ulike kunnskaper og yrker.

Samisk barnehagetilbud og opplæring skal ta hensyn til den enkelte barnehagebarns og elevens familiebakgrunn, og styrke samholdet mellom barnehagebarna og elevene.

4.2 Bærekraftig opplæring

Barnehagetilbudet og opplæringen skal tilrettelegge opplæringen slik at barn og elever kritisk kan vurdere betydningen av ulike verdier, hvordan leve i forenelighet med andre og i pakt med naturen, og hvordan ta ansvarsfulle valg på en bærekraftig måte. Grunnlaget for en bærekraftig utvikling er å forstå hvordan sosiale, økonomiske og miljømessige forhold knytter seg til hverandre og påvirker urfolks økonomiske og sosiale utvikling, deres kultur, opplæring, helse og menneskerettigheter.

Barnehagetilbudet og opplæringen skal gi barn og elever mulighet til å oppleve og utforske hva det innebærer å finne fram, «*dádjadit*», når de ferdes i naturen, og betydningen *dádjadit* har i samvær og i samarbeid med andre. I arbeidet med å utforske ulike verdier vil det være verdifullt å bruke samisk muntlig tradisjon, skjønnlitteratur, og andre estetiske fag. De ulike elementene, i tillegg til duodji- og kunstfeltet, kan være med på å åpne sinnet, vekke tanker, følelser og reise spørsmål.

4.3 Erfaringsbasert læring

Barnehagetilbudet og opplæringen skal tilpasse tilbudet og opplæringen etter «birgen» prinsippet, noe som innebærer at barn og elever skal tilegne seg forskjellige ferdigheter, kunnskaper og kompetanse. De skal få muligheten til tilpasset opplæring innen tradisjonelt arbeid og gjennom det, få relevant erfaring. Tradisjonelt arbeid skal forberede barn og elever til aktiv deltakelse i ulike sammenhenger og det vil være med på å gi de «birgen» verktøy i et samfunn i endring.

Erfaringsbasert læring er med på å styrke og motivere barn og elever. Samisk barnehagetilbud og opplæring skal gi rom for læring ved prøving og feiling. Barn og elever skal få prøve seg å være selvstendig/*ieš birget*. Det er imidlertid viktig at det skjer under observasjon av en lærer, og at råd og veiledning er tilgjengelig.

4.4 Styrking av språkbevissthet

I opplæringssituasjon er det viktig å ta utgangspunkt i barnets og elevens språklige nivå, veilede og motivere slik at hen opplever gleden av å leke med språket og til å styrke språket sitt. Opplæringssituasjoner skal tilrettelegges slik at barn og elever får muligheten til å oppleve mestring i språkutviklingen.

Begrepsinnlæring er sentral i all læring. Begrepene gjenspeiler ofte verdier og språkbærernes måter å se verden på. Barn og elever skal veiledes på hvordan de kan legge merke til slike forhold, gjerne ved å sammenligne språk. Slik kan de oppøves til å oppdage likheter og forskjeller, og med tiden også verdier, forholdet mellom begrepene i begrepspar og maktstrukturer.

4.5 Videreføring og vitalisering av muntlig tradisjon

Barnehagetilbudene og skolene har ansvaret for videreføring og vitalisering av muntlig fortellertradisjon. Fortellertradisjonen består blant annet av rim og regler, gåter, ordtak, folketro, spøk, sagn, stedsnavn, fortellinger og eventyr.

Barn og elever skal få mulighet til å være med på innsamling av lokale fortellinger og eventyr, og med det bidra til bevaring av disse. Å dele fortellinger og eventyr med barn og elever fra andre områder, vil gi de få innblikk i hvordan en og samme fortelling har blitt påvirket av de ulike områders livssituasjon, natur og dialekt/språk. Dette har både språklig og identitetsstyrkende innvirkning. Barnehagetilbudene og skolene skal videreføre og vitalisere muntlig fortellertradisjon, til bruk i underholdning og i opplæring. Det er videre viktig å utfordre og motivere barn og elever til å skape nye fortellinger og fremføre de på tradisjonelt vis og digitalt.

5 Grenseoverskridende samarbeid i samisk barnehagetilbud og opplæring

Samisk språk og samisk kultur skal være grunnlaget i all aktivitet i barnehagetilbudet og opplæringen. En forutsetning er at alle ansatte har samisk språk- og kulturkunnskap. Dette styrker tilbudet og kvaliteten i opplæringen. Arbeidsgiveren skal ha det overordnede ansvaret for styrking og utvikling av det samiske barnehagetilbudet og opplæringen. Utvikling av samisk pedagogikk er essensiell i samisk barnehagetilbud og opplæring, og det gir grunnlag for grenseoverskridende samarbeid i barnehage og skole.

Barnet og eleven er sentral i barnehagetilbudet og opplæringen. Barn og elever er forskjellige og vokser opp i ulike miljø. Mange vokser opp i miljø med levende samisk språk og kultur, og andre vokser opp i miljø som i hovedsak er bygd på majoritetens vilkår, hvor styrking av den samiske identiteten må få utvidet støtte.

Samiske barn og elever skal få mulighet til styrking av eget språk, egen kultur og identitet, uavhengig av landegrenser.

Samisk barnehagetilbud og opplæring skal ha ansvaret for å styrke barnets og elevens kompetanse i samisk. Samisk språk er grunnlag for felles grenseoverskridende samisk opplæring.

Barnehagetilbudet og opplæring på tvers av grensene har felles målsettinger eller formål som kan være grunnlaget for lærernes arbeid å utvikle samisk innhold og opplæring. Riksgrensene skal ikke være til hinder for samiskopplæring og for samarbeid mellom samisklærere, utveksling av kompetanse eller samiske læringsressurser på tvers av landegrenser. Grenseoverskridende samarbeid skal gi mulighet til å bli kjent med de ulike lands handlingsplaner, samt organiseringen av opplæring. Myndighetene i de ulike land skal legge til rette for at samarbeidet om læringsressursutvikling kan realiseres.

Samfunnet endrer seg og samisk barnehagetilbud og opplæring må utvikle seg i takt med tiden. De ulike dialektene innenfor samiske språk er en berikelse. Dette vil igjen gi mulighet for samtaler mellom samisk flerspråklige. Samisk språk og språkvitalisering, samt opplæring om samiske verdier, kultur og tradisjonskunnskap er felles mål i de ulike lands læreplaner for barnehagetilbud og i opplæring. Læreplanene har også tverrfaglige temaer som gir gode samarbeidsmuligheter på tvers av landegrensene.

Ii ovttain áirruin suga njuolga

Sivdnideaddján giittus

*Go riipu ain čájeha miesi čorvviid
logu ja go sarvvis ain rahká
šattuid golnnadettiin*

Giitu

Sivdnideaddján

Go šattolašvuodain ain vuoitá

*Inga Ravna Eira: Gáhttára iđit,
Sivdnideaddján*

ⁱ *Birgen-prinsipp* (Det å klare seg selv, å være selvstendig)

Fra gammelt av har samer hatt som ideal at man skal beherske mange typer arbeid. Livsgrunnlaget, naturen og levemåten krevde at man hadde et bredt spekter av kunnskaper og ferdigheter. Dette ble også vektlagt i barneoppdragelsen som ifølge Asta Balto hadde som mål at alle skulle lære det som krevdes for å bli et selvstendig menneske (*iešbirgejeaddi*). Barn og unge skulle forberedes til å kunne klare seg selv, kunne håndtere uventede situasjoner og løse utfordringer både alene og sammen med andre. Selvstendighet innebærer dessuten at man har både ansvarsfølelse og pliktfølelse. Å bli *iešbirgejeaddji* er en holistisk læringsprosess for å overleve og styrke selvtiliten sin, d.v.s. å vokse som menneske og lære å lære. (Balto, Asta, 2023: 118-120). Det å bli *iešbirgejeaddji* som mål for oppdragelse er like aktuelt i det moderne samiske samfunnet som det var i det gamle primærnæringsdominerte samiske samfunnet.

Aimo Aikio (2010 :13) har intervjuet en rekke personer i Utsjok kommune for å finne frem til faktorer som fremmer overlevelse (*birgejupmi*). Ifølge han er det *birgejupmi* som sikrer samer et godt liv. Faktorer som fremmer overlevelse og dermed også et godt liv, er sortert under temaene helse, kreativitet og evne til å bruke egne ressurser, sosiale relasjoner, den åndelige dimensjonen og etikk. Gunvor Guttorm (2011: 21) presiserer at evne til overlevelse (*birgejupmi*) gjør enkeltpersoner og samfunn i stand til å klare seg i sine områder og med lokale ressurser. *Birgejupmi* binder sammen mennesker og samfunn, landskap og naturmiljø, økosystemet, god helse og spirituell utvikling og identitet.

ⁱⁱ Tradisjonell kunnskap

Laila Susanne Vars forklarer tradisjonell kunnskap slik: "Tradisjonell kunnskap er våre forfedres erfaringer, og kunnskapen berører alle dagligdagse gjøremål. Kunnskapen har selvfølgelig endret seg over tid, den er blitt tilpasset samenes levemåte, og tradisjonene er bærere av hele vår samiske kultur. Jorda og naturrikdommene har samiske siidaer og bygder historisk sett eid og forvaltet i fellesskap. På samme måte har samene også forvaltet sin felles tradisjonelle kunnskap." (Vars, Laila Susanne 2007: 127.) Tradisjonell kunnskap omfatter tradisjonelle gjøremål, arbeidsmåter og teknikker, høsting av naturen, konservering, tilbereding og oppbevaring av mat, produksjon av redskaper og klær, fortellertradisjonen osv. Rauna Kuokkanen (2009: 49) bruker termen urfolkskunnskap for den kunnskapen som har sitt utspring i den tradisjonelle livsformen. Urfolkskunnskap er derfor det samme som tradisjonell kunnskap og innbefatter ifølge Rauna Kuokkanen all kunnskap som tilhører et bestemt folk og omhandler et bestemt samfunn, dvs. vitenskapelig, teknisk, økologisk, spirituell og kulturell kunnskap.

Tradisjonell kunnskap har et helhetlig utgangspunkt, og kan derfor ikke deles inn i fag. Den er dessuten sammenvevd i urfolkets levemåte og skiller ikke mellom verdslig og åndelig kunnskap. I det ligger også forståelsen av menneskets plass i universet og av verdier og normer. Denne erfaringsbaserte kunnskapen er ikke gammeldags eller lite relevant, men det er viktig at den fortsatt aktiveres og overføres til nye generasjoner som igjen tilpasser kunnskapen til nye levemåter. (Balto, Asta, 2023 : 22-27.)

Ifølge Anton Hoëm (1996) er også kunnskap som er resultat av forskning på tradisjonelle gjøremål tradisjonell kunnskap. En viktig nøkkel til tradisjonell kunnskap er språket som følgende eksempel viser. Inger Marie Gaup Eira (2012) har forsket på den samiske snøterminologien sammen med en gruppe reingjeterere og fysikere, og den forskningsbaserte tradisjonelle kunnskapen viser at reingjeteres termer fanger deres virkelighet på en enestående måte, og at den langt på vei kan sammenlignes med begreper som fysikere bruker. Den tradisjonelle snøterminologien og den vestlige naturvitenskapelige måten å klassifisere og analysere snøens egenskaper på representerer to ulike kunnskapstradisjoner. Den kunnskapen som ligger til grunn for reingjeteres gjetingsstrategier og språkbruk inkorporerer relasjonene mellom menneske, klima, område og rein. Anton Hoëm har slått fast at begge typene av samisk tradisjonell kunnskap, både den som er knyttet til hverdagslivet og den forskningsbaserte kunnskapen, er helt nødvendige for utviklingen av samisk skole og utdanning. (Balto, Asta 2023 : 31-32.)

iii *Olmmožin leat (det å være medmenneske, et ansvarlig menneske)*

Det er en nær sammenheng mellom det gode mennesket og bærekraftig overlevelse (*bistevaš birgejupmi*). Bærekraftig overlevelse forutsetter at nye generasjoner oppdras til å ta ansvar for samfunnets fremtid. Men hva ligger i begrepet bærekraftig overlevelse / *bistevaš birgejupmi*?

Bærekraftig utvikling / *Bistevaš ovdáneapmi* er et sentralt begrep i den norske skolen ettersom det er prioritert som ett av tre tverrfaglige temaer som skal ha plass i fagundervisning der det passer inn i fagenes kompetansemål. På norsk og samisk forstås ikke begrepet bærekraftig/*bistevaš* likt. På samisk og blant urfolk forstås *bistevaš ovdáneapmi* som noe som skal vedvare, som skal ta hensyn til både samfunn og naturomgivelser, og som skal bevare folks leveste og forebygge fattigdom. Denne forståelsen gjenspeiler den samiske økofilosofien som bygger på at mennesket er en del av naturen, og at mennesket, alle levende vesener og omgivelsene er avhengige av hverandre. På norsk forstås begrepet som utvikling som skal imøtekomme behovene til dagens generasjon uten å redusere mulighetene for kommende generasjoner til å dekke sine behov.

Når det gjelder det gode mennesket har Nils Oskal (1995) forsket på reinlykke og kommet frem til at lykke ikke kommer av seg selv, den må fortjenes og den avhenger av hvordan man lever. Et godt menneske er den som lever et verdig, redelig og harmonisk liv, og kommer overens med andre mennesker, dyr, naturomgivelsene og det åndelige. *Olmmožin leat* betyr at vi kan høste av naturen, men vi har samtidig ansvar for at uttaket er bærekraftig og balansen i naturen ikke forstyrres. Det gode mennesket fremmer bærekraftig overlevelse på grunnlag av egen økologiske kunnskap som inkluderer praksiser og antakelser som er utviklet gjennom tilpasninger, og overført som kultur fra en generasjon til neste. (Balto, Asta ja Kuhmunen, Gudrun, 2014 :57-58 ja Balto, Asta, 2023: 128-130.)

iv *Gal dat oahppá go stuorrola (Hen lærer nok når hen blir større)*

Ifølge Asta Balto uttrykker *Gal dat oahppá go stuorrola* -filosofien en grunnleggende tillit til barns evne til å lære hva som helst. Positive forventninger til den som skal lære har vist seg å ha positiv innvirkning på læring, noe som også bekreftes av forskningsresultater. *Gal dat oahppá go stuorrola* -filosofien innebærer at barn må gis anledning til å lære gjennom prøving og feiling under overvåking og veiledning av voksne. De må få lære i eget tempo og ut fra egne læreforutsetninger slik at læreprosessen er med på å styrke selvtilliten deres. Barn må også gis utfordringer som de kan bryne seg på slik at de virkelig opplever at det å strekke seg og aldri gi opp lønner seg.

Læring forutsetter gode og positive situasjoner, og når barn opplever mestring, vokser motivasjonen og selvtilliten. *Gal dat oahppa go stuorrola* innebærer også at barn og unge må få lov til å lære enda mer om det de allerede er gode på istedenfor å bare fokusere på det de ikke behersker så godt. Mestring på områder de allerede behersker kan bygge opp både arbeidsglede og mot til å prøve seg på problemstillinger og oppgaver som de tidligere har opplevd som vanskelige. *Gal dat oahppa go stuorrola* -filosofien representerer et humanistisk menneskesyn og er et viktig bidrag til oppbygging av barns forståelse av egenverd, selvstendighet og selvhjelpenhet, dvs. deres evne til å klare seg selv (*birget*). (Balto, Asta 2023: 128-129.)

^v *Verddevuohta*

Asta Balto (2023 :29) forklarer *verddevuohta* med vennskap satt i system. *Verddevuohta* er i likhet med slektskaps- og *gáibmi*-systemet en sosial institusjon som sikrer overlevelse og som setter visse kriterier for samhandling mellom folk. Systemet ivaretar behovet som mennesket har for å nyttegjøre seg lokale ressurser og sosiale relasjoner. *Verddevuohta* mellom reindriftsutøvere og kystbefolkningen var tidligere utbredt og bygde på gjensidig bytte av varer og tjenester. Reindriftsutøvere kunne også ha *verdde* i innlandet. *Verddevuohta* til å forebygge konflikter. De to som var i et *verdde*-forhold ble kalt *verddezat*, og de kalte gjerne hverandre *verdde* kombinert med fornavnet, f.eks Ánne-*verdde*.

Da pengeøkonomien ble stadig mer dominerende, skjedde det en overgang fra byttehandel til transaksjoner med penger. Selv om *verddevuohta* er svekket som resultat av pengeøkonomien, er det fortsatt familier som har opprettholdt sine *verdde*-relasjoner. *Verddevuohta* har dessuten fått nye former etter hvert som samfunnet har endret seg. Når det gjelder *verddevuohta eatnamiin* (vennskap med jorda) henspiller det på forholdet mellom mennesket og jorda, som er basert på en gjensidighet når det gjelder å gi og ta. Mennesket kan på den ene siden nyttegjøre seg naturressurser, men må på den andre siden sørge for at den økologiske balansen opprettholdes samt vise respekt ved å be om lov, takke og velsigne.

^{vi} *Searvelatnja*

Searvelatnja var ifølge Mikkel Nils Sara (2010) en arena for samhandling og læring i det tradisjonelle samiske samfunnet. I *searvelatnja* ble kunnskaper, ferdigheter og verdier som var nødvendig for å overleve og lykkes i egne omgivelsene, overført i en gjensidig læringsprosess, ikke bare mellom dem som var til stede i øyeblikket, men alle voksne, eldre, ungdommer og barn som deltok i denne felles arenaen. Rammen om det hele var altså arbeid og det som måtte til for å overleve. Man lærte gjennom *ovttastallan*, den tradisjonelle samiske måten å leve på, der alt var knyttet sammen til en helhet og sto i et gjensidig forhold til hverandre.

Ovttastallan eller relasjonsprinsippet er ifølge Asta Balto (2023: 13-14) sentralt i urfolksmetodologi og innebærer at kunnskap, ferdigheter og kompetanse springer ut fra det relasjonelle, ikke bare mennesker imellom, men også mellom mennesker og omgivelsene, naturen med alt organisk og uorganisk materiale, universet, det åndelige og fortellingene. Kort sagt er *searvelatnja* stedet hvor urfolkskunnskapen aktiveres og overføres. *Searvelatnja*-begrepet er tilpasset til samisk pedagogikk av Sámi allaskuvla og refererer til en læringsarena hvor deltakerne utvikler kompetanse gjennom interaksjon ut fra hverandres erfaringsgrunnlag og et holistisk samisk perspektiv.

- **Kilder:**

-
Aikio, Aimo, 2010: *Olmmošhan gal birge*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Balto, Asta Mitkijá, 2023: *Samisk oppdragelse – Tradisjon. Fornylse. Vitalisering*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Balto, Asta Mitkijá ja Kuhmunen, Gudrun, 2014: *Máhttáhit iežamet ja earáid! -sámi iešmearrideapmái, našuvdnahuksemii ja jodiheapmái. Máhttáhit -Omskola dem och oss! – samisk självbestämmande och samiskt ledarskap. Máhttáhit – Re-educate them and us! – Sámi self-determination, nation-building and leadership*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Eira, Inger Marie Gaup, 2012: *Muohttaga jávohis giella. Sámi árbevirolaš máhttu muohttaga birra dálkkádatrievdanáiggis. The Silent Language of Snow. Sami traditional knowledge of snow in times of climate change*. Universitetet i Tromsø, Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning, Institutt for språkvitenskap.

Guttorm, Gunvor, 2011: *Árbediehtu (Sami traditional knowledge) – as a concept and in practice* s. 56-76. Girjjis Porsanger, Jelena ja Guttorm, Gunvor (ed): *Working with traditional Knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Law and Ethics*. Dieđut 2/11.

Hoëm, Anton, 1996: *Árbevierumáhttu ja sámi oahpahušvuogádat. Sámi oahpahušráđi 20-jagi riikkaidgaskasaš ávvokonferánssa raporta* (28.-30.08.96)

Kuokkanen, Rauna, 2009: *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofijat ja dutkan*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Oskal, Nils, 1995: *Det rette, det gode og reinlykken*. Avhandling til dr.art.-graden i filosofi. Institutt for samfunnsvitenskap. Filosofiseksjonen. Universitetet i Tromsø.

Sara, Mikkel Nils, 2003: *Árbevirolaš sámi dieđut ja máhtut sámi vuodđoskuvllas. Hirvonen, Vuokko (doaim.): Sámi skuvlplánain ja praktihkas*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Solbakk, John Trygve (doaim.): *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta*. Čálliidlagádus. Kárášjohka.

Vars, Laila Susanne 2007: *Manin galggašii ja mainna lágiin sáhtášii gáhttet sámi árbevirolaš máhtu?*